

ЗАРОДЖЕННЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Розглянуто започаткування власного виробництва монет у південноукраїнських містах, становлення грошових систем, зародження валютно-обмінних операцій в українських землях.

Ключові слова: монета, емісія грошей, монетна система, грошова система.

Assoc. prof. I.G. Skomorovych – L'viv NU named after Ivan Franko

Origin of monetary system in Ukrainian lands

Formation of own production of coin in the south-Ukrainian cities, organize of monetary systems, origin of exchange operations in Ukrainian lands are reviewing in the article.

Keywords: coin, emission of money, coin system, monetary system.

На VIII-VI ст. до н.е. припадає період масової колонізації греками узбережжя Чорного і Азовського морів. Розповсюджуючи сюди свої сфери впливу, в пошуках сировини (металів і лісу), хліба, а також рабів і ринків збуту, приходили в Північне Причорномор'я вихідці з Греції і Малої Азії. Після того, як у VII ст. до н.е. на території Стародавньої Греції розпочинається та масово розповсюджується процес карбування монет, воно не могло оминати і міст, заснованих вихідцями з давньогрецьких міст-полісів. Вибір монетної системи залежав від того, який поліс заснував це місто, а також популярності певних грошових одиниць в Середземномор'ї.

Монетне карбування у містах, розташованих на українських землях Північного Причорномор'я, вперше розпочалося в Пантікапеї (сучасне місто Керч) у другій чверті VI ст. до н.е. Дослідники вважають, що найбільш ймовірно перші монети у цьому місті були відкарбовані близько 530 р. до н.е., що засвідчує той факт, що Пантікапей одним з перших в Європі почав емісію власних грошей. На грошах з одного боку було зображено голову лева, що пояснюється впливом Мілету, та втиснутий квадрат, поділений на чотири менших, на другій. Вони вироблялися зі срібла за егінською монетною системою.

Коло 490 р. до н.е. Пантікапей перейшов на перську монетну систему, а з 480 р. до н.е. почався період утворення Боспорської держави. Однією з версій об'єднання є релігійний мотив. Доказом цьому може бути той факт, що якраз в цей час до влади в Пантікапеї прийшли представники династії Археанактидів, які були жерцями найпопулярнішого серед колоністів культу бога Аполлона Лікаря. Тому з 480 по 438 р. до н.е. в місті спостерігалось паралельне храмове та полісне карбування. На монетах, що карбували у храмах Аполлона, містяться зображення, подібні до тих, що були на міських, але вони розрізнялися написами зі згадкою про бога Аполлона чи назвою міста.

IV ст. до н.е. стало періодом розквіту для Боспору. Він проводив жваву торгівлю (особливо зерном) з Грецією, розвивалася металообробка, активно велося будівництво. Економічний розквіт держави привів до започаткування регулярного карбування золотих монет, який розпочався з 380 р. до н.е. і тривав протягом цілого IV ст. до н.е. Золоті монети прирівнювалися до кізиків, що були тоді монетою, котра виконувала роль світових грошей. За од-

нією версією така рівність була встановлена для того, щоб боспорський стартер міг вийти на зовнішній ринок. Інші дослідники вважають, що це було зроблено в інтересах місцевої торгівлі, щоб зменшити залежність від привізних кізикінів. Крім золотих, в IV ст. до н.е. продовжувалося карбування срібних та невеликої кількості мідних монет. Така тенденція продовжувалася до завоювання Боспорської держави Римом.

Римляни втручалися у питання управління, намагалися перетворити причорноморську державу в захисний редут перед варварськими племенами, постачальника хліба та сировини. У боспорському карбуванні це проявлялося в появі на монетах портретів римських імператорів тоді, коли місцеві правителі позначалися через монограми. Крім того, з кінця I ст. до н.е. Боспор повністю перейшов на римську монетну систему. Так, з міді карбувалися аси та його фракції, а золоті статери відповідали римським ауреусам. За імператора Нерона, який заборонив Боспору карбування золотих монет, почалася емісія нових мідних номіналів.

У кінці свого існування Боспорське царство ще намагалося відродити минулу славу: здійснювалася емісія золотих і срібних монет, дуже інтенсивно працював монетний двір. Але загальна криза античного світу, погіршення якості монет, внутрішня боротьба за престол призвели до припинення у 336/337 рр. монетного карбування. Боспор не зміг вистояти перед натиском варварських племен і потрапив під протекторат гунів, які спалювали навколишні городища та поселення. У кінці IV ст. він був приєднаний до Візантійської імперії.

Але не завжди жителі міст Українського Причорномор'я тільки копіювали надбання давньогрецьких майстрів-монетаріїв. Ольвія та Керкінітида залишили свій варто у світовій економічній історії через випуск грошей нестандартної форми – ольвійських стріл і дельфінів та керкінітидських стріло-риб. Ольвія, що була заснована на зламі VII-VI ст. до н.е. на території сучасного селища Парутино, протягом століття стала не тільки типовим грецьким полісом, але й вагомим виробничим і торговельним центром. Вона швидко поширила свої впливи на навколишні поселення, в тому числі Березань – першу грецьку колонію, засновану в 645/644 р. до н.е.

Найбільш поширеним на території Північного Причорномор'я у період заснування Ольвії був культ бога Аполлона Лікаря. Традиції того часу вимагали на новоосвоєних територіях будувати храм божеству і приносити йому дари. Оскільки атрибутами Аполлона Лікаря були лук і стріли, пожертвування мали вигляд стріл, які згодом стали виконувати роль грошових знаків. Їх відливали з бронзи і вони важили приблизно 5,3 г.

У третій чверті VI ст. до н.е. в Ольвії став популярним культ Аполлона Дельфінія. Цим пояснюється факт виникнення нових грошей у формі дельфінів. Вони перебували в обігу паралельно зі стрілами за співвідношенням 10 до 6. Важили дельфіни 3-3,5 г. Обидва види грошей були результатами приватних емісій, оскільки приватними мусять бути жертвування. Вони залишалися в обігу до кінця IV ст. до н.е.

У першій половині V ст. до н.е. розпочалося економічне піднесення Ольвії, результатом якого став полісний випуск грошей у вигляді монет.

Близько 480-470 рр. до н.е. відбулася емісія бронзових асів вагою 54-76 г з зображенням голови Афіни Паллади і дельфіна на одній стороні та колеса – на зворотній. Ці аси мали прирівнюватися 12 стрілам або 20 дельфінам.

З метою припинення функціонування приватних стріл і дельфінів наприкінці V ст. до н.е. влада міста ухвалила про цілковиту заміну їх державними монетами. З цією метою випущено вагові еталони. Дельфіни і стріли, які відповідали цим еталонам, обмінювалися як грошові знаки на бронзові аси.

Початок емісії власних грошей у Керкінитиді, яка знаходилася на території сучасної Євпаторії, датується другою половиною V ст. до н.е. Це були, так звані, стріло-риби – монети специфічної форми, одна сторона яких нагадує наконечник стріли, а зворотна – рибу. Дослідники вважають, що такі литі монети повинні були стати еквівалентом для ольвійських "стріл" і "дельфінів". У кінці V ст. до н.е. на зміну приватним стріло-рибам прийшли державні керкінитидські аси, які, як і ольвійські, містили згадку про назву міста.

На відміну від Керкінитиди, де монети перестали виробляти ще у III ст. до н.е., в Ольвії й надалі спостерігалися масові випуски золотих, срібних і мідних монет, що спершу карбувалися як від імені полісу, так і храмами. Згодом храмове карбування припинилося і на початку III ст. до н.е. три номінали мідних монет карбували від імені колегії Семи – одного з керівних органів полісу, який розпоряджався священною казною.

З початку II ст. до н.е. Ольвія перебувала під впливом скіфської держави, зберігаючи при цьому певну політичну незалежність. На початку другої половини II ст. до н.е. тут карбував свої мідні монети скіфський цар Скилур. Вони містили зображення самого володаря, грецьких богів і богинь, скіфських воза та різноманітної зброї.

У 50-х роках I ст. н.е. в Ольвії паралельно з випуском міських мідних монет проводилося карбування золотих статерів сарматського царя Фарзоя. Саме тоді на монетах з'явилися роки ольвійської ери, яка почалася в 46/47 р., та роки правління першого архонта. Крім цього, варто зазначити, що міські емісії відбувалися завдяки допомогі Риму, про що свідчить зображення на монетах Зевса і римського орла.

Надалі в Ольвії випускалися тільки мідні монети. Крім цього, популярним заходом було надкарбування монет попередніх емісій, що здійснювалося за згодою Риму. Починаючи з II ст., в місті розташовувався римський гарнізон, що сприяло надходженню сюди римських монет. З часів правління Септимія Севера (193-211 рр.) на ольвійських монетах з'являються портрети імператорів та членів їхніх сімей. Саме в цей час Ольвія увійшла до складу римської провінції Нижня Мезія.

Останні монети Ольвії карбувалися у на початку III ст. А вже у 30-х роках III ст. Ольвія була сильно розорена готами і у IV ст. місто перестало існувати.

Варто зауважити, що Стародавня Греція мала вплив не тільки на емісію монет, але й на регулювання грошового обігу у Північному Причорномор'ї, адже саме з Еллади походить практика заборони обігу іноземних монет на території певного полісу. Свідчення про це можна знайти в ольвійському декреті Каноби, що датується першою половиною IV ст. до н.е. Його статті

були витесані на мармурових стелах поряд із подібними документами інших грецьких міст. На територію полісу можна було ввозити будь-які золоті та срібні монети, але вони підлягали обов'язковому продажу за ольвійські срібні та мідні гроші. При цьому курс обміну встановлювався за угодою. Виняток становили електрові кізикіни, які продавалися за 10,5 ольвійських статерів.

Операції купівлі-продажу іноземних валют здійснювалися на спеціальному місці, де відбувалися народні збори (на камені в еклесіастерії). Така практика обміну грошей на агорі походить зі Стародавньої Греції. Саме там розміщувалися міняйли, які повинні були знати всі грошові знаки, вміст металу в них та їх курс в інших полісах. Ольвійські міняйли, як і їхні грецькі колеги, суворо стежили за правдивістю іноземних монет. Для припинення обігу фальшивих грошей використовувалися пробірні камені, що давали змогу перевірити якість коштовних металів, із яких були зроблені монети. Порівнюючи сліди на камені, що залишалися від еталону міняйла, та монети, яка перевірялася, можна було переконатися, правдивий чи фальшивий іноземний або ольвійський грошовий знак.

Наприкінці V ст. до н.е. (422-421 рр. до н.е.) на березі Карантинної бухти сучасного Севастополя вихідці з Гераклеї Понтійської заснували містечко, яке назвали Херсонес. Це був типовий грецький поліс, жителі якого займалися торгівлею, сільським господарством та різноманітними ремеслами.

На 390-380 рр. до н.е. дослідники відносять початок емісії грошей в Херсонесі. Це були срібні та мідні монети, які містили на аверсі відтворення голови богині Діви, зображення якої характерне і для наступних випусків монет, оскільки культ цієї богині був дуже великим в Херсонесі і проіснував аж до утвердження християнства. У ній поєднувалися риси місцевої богині Тіхе та грецької Артеміді. Поступово Діва стала основною міською богинею. Перші срібні херсонеські монети випускали за перською ваговою системою. Такий висновок дослідники зробили на основі порівняння ваги окремих номіналів.

У 350-330 рр. до н.е. протягом 18 років здійснювався випуск мідних монет з зображенням квадриги на одній стороні та воїна, що стоїть на колінах та озброєний списом і щитом. Щорічний випуск цих монет позначався послідовними буквами грецького алфавіту від Α до Σ. Дослідники пояснюють цей факт правлінням в місті олігархів, які так позначали роки свого владарювання, протягом яких демократичні інститути не існували.

З середини IV ст. до н.е., за винятком періоду правління олігархів, на херсонеських монетах почали зазначати імена членів колегії номофілаків (стражів закону). Вона складалася з трьох чоловік, які на чолі з діойкетом, виносили законодавчі пропозиції на розгляд народних зборів. Саме номофілаки визначали необхідність випуску нових монет, обсяг їхньої емісії, вибирали метал, вагову систему, монетні типи та номінали майбутнього карбування, а також здійснювали контроль за цілим процесом.

На кінець IV – початок III ст. до н.е. припадає період найбільшого розквіту Херсонеса. Поряд з сільським господарством, в якому переважали виноградарство і виноробство, значно розвивалося будівництво. Однією з будівель в центрі міста став монетний двір.

Ще з початку II ст. до н.е. в Південно-Західному Криму спостерігалося зростання впливу скіфських племен. Вони почали загрожувати Херсонесу. Щоб протидіяти їм, місто було змушене звернутися по допомогу до понтійського царя Митридата VI Євпатора. Послане ним військо на чолі з Діофантом відвело загрозу від Херсонеса, але з 120-110 рр. до н.е. місто потрапило в політичну залежність від Понтійської держави. Така ситуація тривала до смерті Митридата VI Євпатора (63 р. до н.е.), після чого контроль над Херсонесом перейшов до Боспорського царства. Втрата незалежності означала припинення автономного карбування монет у місті та залежність їхнього випуску від економічної політики іноземних володарів. Але, варто зазначити, що навіть під час понтійської чи боспорської залежності на херсонеських монетах продовжують зображати основну міську богиню Діву з її атрибутами.

Після втрати автономії замість колегії номофілаків функції відповідального за карбування монет виконував один міський чиновник (можливо, діойкет). Відомі також паралельні випуски міських та храмових монет. Якщо на монеті містився напис, що означав назву міста, міської общини, ім'я магістрату, то це свідчило, що її емісія проводилася від імені міста. Якщо ж на монетах була монограма, що означала ім'я богині Діви, то їхній випуск фінансувався храмом.

У 46/45 р. до н.е. за розпорядженням римського імператора Цезаря Херсонес отримав свободу, так звану "першу елевтерію". Ця подія знайшла відображення у відповідних написах на монетах. Дана свобода означала, що місто залишалося під протекторатом Боспорської держави, але зберігало право видавати декрети від імені полісних органів управління, карбувати монети. Вдячність Риму і бажання відмежуватися від Боспору дає деяким дослідникам змогу зробити висновок, що це були перші монети, карбовані за римською монетною системою.

Римсько-боспорська війна середини I ст. н.е. спричинила перехід міста під владу Риму, який контролював також випуск грошей. Вагома участь у цій війні херсонеських військ спричинила сприятливу політику Риму по відношенню до Херсонеса, що виявилось у карбуванні тут з 47 р. золотих статерів. За вагою вони відповідали римським ауреусам. Крім золотих, карбувалися мідні монети. Дослідники вважають, що у 50 р. н.е. Херсонес повністю перейшов на римську монетну систему.

Останні монети у період Античності випускали в Херсонесі в часи правління римського імператора Галлієна (253-268 рр.). Надалі місто втратило статус вільного. Його основним завданням стало втримування натиску варварських племен, які в цей період проявляли особливу активність на Кримському півострові. Надійні укріплення не дозволили гунам зруйнувати Херсонес, який з розвалом Римської імперії увійшов до складу Візантії і став виконувати роль пограничного форпосту, але аж до XII ст. в ньому тривали періодичні випуски монет.

Крім перелічених вище міст, власні випуски монет проводили Ніконій, Німфей, Феодосія та Тира. Таке намагання кожного міста Українського Причорномор'я здійснювати емісію власних грошей пояснюється необхідніс-

тю підтвердження економічної самостійності, високого розвитку ремесел та торгівлі. Монети міст Північного Причорномор'я містили зображення місцевих, грецьких та римських богів, їхні атрибути, портрети міських і римських правителів, монограми осіб, які фінансували їхній випуск, назви полісів та номінали. Відповідальність за їхню емісію несли колективно (номофілаки, колегія Семи) або індивідуально (архонт, цар чи імператор). Беручи за основу давньогрецькі і давньоримські зразки, монетні майстри південноукраїнських міст змогли внести свій вклад у розвиток світового грошового господарства та збагатити його власним досвідом.

УДК 061.66 (477)

Асист. Н.Б. Турчин – Львівський НУ ім. Івана Франка

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

Досліджено суть та значення банківських рейтингів. Виділено основних користувачів інформації банківських рейтингів та їх функціональне значення для кожного зокрема. Виокремлено основні функції банківського рейтингування.

Ключові слова: рейтинг, банківський рейтинг, рейтингова система, рейтингова оцінка.

Assist. N.B. Turchyn – L'viv NU named after Ivan Franko

Economic essence and functional value of the bank ratings

Essence and value of the bank ratings are researched. The basic users of information of the bank ratings are selected and them functional value for each in particular. The basic functions of the bank ratings are selected.

Keywords: rating, bank rating, rating system, rating estimation.

Банківська система – це складний комплекс, утворений множиною самостійних економічних підсистем – банків, які функціонують і розвиваються відповідно до загальноекономічного та соціально-політичного становища держави. Вона характеризується багатьма показниками, які дають фахівцям змогу всебічно проаналізувати її роботу і надійність.

Для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо здійснення активних операцій із банками, тобто рішення котрі відповідають обраному співвідношенню прибутковості і ризику, суб'єкти господарської діяльності, приватні особи і самі банки потребують об'єктивної інформації фінансового стану своїх банків-партнерів. Для задоволення саме цієї потреби і слугують публічні рейтинги, що надають банкам рейтингові агенції. Такі рейтинги дають можливість будь-якому користувачу рейтингу здійснювати порівняльну оцінку різноманітних банків без проведення детального аналізу їхнього фінансового стану.

Проблематикою дослідження банківських рейтингів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: В. Галасюк, В. Гриценко, О. Дубілет, А. Незнамова, Є. Ширинська, З. Щибиволок, В. Ляшенко, А. Шеремета та інші.

Метою статті є дослідження сутності банківських рейтингів та їх функціональне призначення. Для досягнення зазначеної мети визначено такі ос-